

A HISTORIA DA HISTORIA

Aproximación a unha historiografía galega: De Murguía a Risco

Xosé R. Barreiro Fernández

O lector atopará neste artigo a prosecución doutro publicado no ano 1988¹ e que forman parte dunha investigación, iniciada fai anos, sobre a historiografía galega, é decir, sobre o estudio bibliográfico e crítico das historias de Galicia, sobre as fontes e métodos empregados polos seus autores e, especialmente, sobre as motivacións sobxacentes ás mesmas.

Para facilitar a comprensión do proceso e para que o lector poida empatar este artigo con anterior, fago previamente un breve resumo do primeiro.

1.- Dunha historia apoloxética a unha historia reivindicativa

a. A historia como "instrumentum honoris"

A historiografía galega dos séculos XVI ó XIX caracterízase polo uso da historia como un instrumento de rehabilitación das clases sociais preeminentes, mediante unha *historia apoloxética* das mesmas.

Esta tendencia apoloxética está motivada, según a nosa hipótese de traballo, por un conxunto de circunstancias históricas: A integración da aristocracia galega na Corte de Castela e a súa necesidade de lexitimación mediante a demostración da súa antigüidade, a defensa do padroádego de Santiago, a recuperación do voto en Cortes e a ola de escarnio e menosprezo de Galicia na literatura do momento.

1 X.R. Barreiro Fernández, *A historia da Historia. Aproximación a unha historiografía galega (séculos XVI-XIX)*, IV Xornadas de Historia de Galicia. *Historiografía Galega*, Ourense, pp. 17-18 (ed. galega) e pp. 17-80 (ed. castelán)

Ainda que a apoloxía de Galicia atópase tamén noutras obras non estrictamente históricas, como *El Buho Gallego*², a obra poética de Trillo de Figueroa³ ou na serie de tratados en defensa do padroádego de Santiago⁴, foi sen embargo a historia o campo mais propicio para realizar esta apoloxía, xa que permitía integrar nun mesmo obxectivo tanto a defensa do Reino como a de Santiago e a da aristocracia galega.

Esta finalidade apoloxética condiciona a estrutura das historias de Galicia que aparecen ou se escriben neste século⁵; que teñen as seguintes pretensións: *Demostrar a antigüidade da poboación galega*, de forma que os primeiros poboadores empatan directamente cos patriarcas bíblicos (Noé, Gomer, etc.) e, desta maneira, convirten a Galicia na matriz doutros pobos e que lexítima, pola vía da antigüidade a súa preeminencia sobre outros reinos.

Demostrar, asimesmo, a *orixe apostólica da Igrexa Galega* que lle outorga un privilexio único en España e que fundamenta o padroádego de Santiago, e que se fortalece aínda mais gracias á constante protección do Apóstolo sobre as armas españolas en Clavijo, en Nápoles, en México, no Perú i en Guatemala, de foma que, dacordo cos cálculos do P. Fray Felipe de la Gándara, Santiago fixera gañar ós españois tres mil setecentas nove batallas.

Demostrar, en fin, que *a galega é a mais antiga aristocracia de España* e da que proceden os aristócratas e liñaxes casteláns e portugueses.

-
- 2 *Historia del buho gallego, con las demás aves de España*, impreso anónimo do século XVII, atribuído con todo fundamento a D. Pedro Fernández de Castro, Conde de Lemos, e que debeu ser redactado no ano 1620. A edición mais cuidada é a de X.M. Alvarez Blázquez, *El buho galego con las demás aves de España haciendo Cortes*, Vigo 1961. No mesmo contexto compre citar a famosa *Epístola* que escribe D. Diego Sarmiento de Acuña, Conde de Gondomar i embaixador na Corte inglesa, ó tamén galego D. Andrés de Prada, na que se fai unha apaixonada defensa de Galicia (27-I-1614), cfr. P. Gayangos, *Cinco cartas político-literarias de D. Diego Sarmiento de Acuña*, Madrid 1869
 - 3 Trillo de Figueroa, fervoroso seguidor de Góngora, síntese doido por unhas décimas do seu mestre contra Galicia e resposta con outras décimas, *Respondiendo a las dezimas de don Luys de Góngora* nas que atribúe ós andaluces os defectos cantados por Góngora a atribuídos ós galegos.
 - 4 O. Rey Castelao, *La historiografía del voto de Santiago*, Santiago, 1985
 - 5 Poucas das historias de Galicia redactadas neste período chegaron a imprentarse. Unhas permanecen inéditas, como as do P. Alvarez Sotelo ou a dos irmáns Fernández de Boán, outras parece ser que se perderon, como as de González Azebedo, Fray Atanasio de Lobeira, Rodríguez de Novoa etc. cfr. Villa-amil y Castro, *Ensayo de un catálogo sistemático y crítico de algunos libros, folletos y papeles así impresos como manuscritos que tratan en particular de Galicia* Madrid 1875, reed. Barcelona 1975

Xa se comprende que non resultou fácil ós nosos historiadores cumprir estes obxectivos, contando ademais coa competencia dos historiadores doutros reinos que perseguían os mesmos obxectivos apoloxéticos⁶ Recurriron á utilización, ata a tortura, dos escasos fragmentos dos xeógrafos e historiadores greco-latinos que podían referirse a Galicia, ó emprego da etimoloxía e da toponimia fundamentándoo en infantís homonimias, ó exercicio incontrolado da imaxinación para encher os ocos históricos, sobrevaloración dos acontecementos para extraer deles unha substancia heroica atribuída ó Reino de Galicia, acumulación acrítica de datos para crear un corpus supostamente verífico e, finalmente, recurso ós falsos cronicóns.

O resultado foi unha historia heroica, desmesurada, que atopa na obra do P. Pascasio Seguín a súa expresión mais fantasiosa e alucinante.

b. A Historia, instrumento de reivindicación

A impregnación racionalista da Ilustración, que penetrou na capa máis sensible da intelectualidade galega, exerceu unha función disuasoria, xa que afortunadamente varios eruditos empeñados en tarefas históricas optaron por axudar cos seus informes o P. Flórez en lugar de elaborar outras historias de Galicia. O ilustre agustino, que inicia un novo tipo de historiografía con base documental, aínda que non fora capaz de evadirse do nocivo influxo dos cronicóns, agradece reiteradamente os informes e noticias recibidas de Galicia e que tanto lle axudaron a redactar os tomos adicados as dióceses galegas.

Cando Vereia i Aguiar publica en Ferrol no ano 1838 o primeiro e único tomo da súa *Historia de Galicia* e, desta maneira, recupera a tradición histórica, o fai xa dentro dun contexto moi diferente. A aristocracia deixara de ser galega, confluindo nas grandes liñaxes casteláns, e a fidalguía que, en certa maneira, a reemplazara carecía de motivacións para interesarse nunha empresa de lexitimacións históricas estando como estaba nunha loita de supervivencia. Polo que respecta á Eirexa, empeñada asimesmo nunha loita de supervivencia económica e de prestixio, non estaba no mellor momento para librar batallas de preeminencias históricas e privilexios. Finalmente, o Reino de Galicia, obxectivo referencial dos nosos historiadores, perdera a súa entidade en beneficio da unidade de España, traida polos liberais.

6 O exemplo mais claro está na pretensión do reino de Castela de demostrar a súa milenaria historia. Prestáronlle este servizo Pablo de Santa María, o seu fillo Alfonso García de Santa María, Sánchez de Arévalo e Giovanni Nani ou Annio de Viterbo, entre outros

Mudaran, por conseguinte, as circunstancias, pero xeneráronse outras, (como a da perda da unidade de Galicia), que posiblemente determinaron, dunha forma conscente ou incoscente, os novos obxectivos dos historiadores galegos.

Frente ó despedazamento de Galicia en catro provincias, os historiadores do século XIX defenderon teimosamente a unidade do Reino, fundamentándoa na unidade racial: *na raza celta*. E así cómo o celtismo convírtese no elemento nuclear da nosa historia: unha raza, unha cultura e unha historia propia.

Foi Vereia i Aguiar o primeiro historiador que sentou a tese da unidade racial de Galicia, tomando os argumentos da obra de Masdeu⁷ e ampliándoos con estudo da toponimia, da onomástica, da etnografía e facendo unha nova lectura dos textos clásicos greco-romanos referidos a Galicia. A tese de Vereia i Aguiar aparece nun momento moi importante, xa que en Galicia agroman as primeiras experiencias políticas que apostan pola unidade galega, (provincialismo), e a tese de Vereia permite articular nun discurso coherente as inquietudes e intuicións da xeneración de 1846. Faraldo apropiase da tese de Vereia, ó que cita e segue fielmente, para elaborar sobre o celtismo a primeira construción reivindicativa da nacionalidade galega. Murguía, anos despois, amplifica o corpo ideolóxico do galeguismo, pero sempre a partir de esta tese central.

O que para Vereia foi un descubrimento, utilizado exclusivamente para enaltecer e dar gloria a Galicia, e neste senso Vereia sigue en certa maneira vencellado a corrente apoloxética dos séculos anteriores, convírtense en Faraldo e Murguía e os seus epígonos, nun instrumento reivindicativo. A historia empezaba a sentar as bases do galeguismo.

7 Masdeu, *Historia crítica de España y de la cultura española*, T.II, Madrid 1784. Nesta obra Masdeu defende a tese de que a primitiva poboación de España constitúese polos iberos e polos celtas. Polo que respecta ós celtas, nega que esta raza invadira España dende Francia e, por conseguinte, que o celtismo francés antecederá ó español

2.- A historiografía galega de Murguía a Risco

a. Características Xerais desta historiografía

Dende o ano 1865 no que aparece o tomo primeiro da *Historia de Galicia* de Murguía⁸ ata o ano 1952 en que Risco publica o seu "manual escolar"⁹, tamén titulado *Historia de Galicia*, pasaron case cen anos, houbo dúas Dictaduras, unha República, fundárase o Seminario de Estudos Galegos, publicáronse centos de artigos e libros, e, sen embargo, atopamos na obra de Risco o mesmo elemento celta como nuclear da historia galega, parecidas interpretacións sobre o papel de Roma, dos suevos, da monarquía medieval ou o corte que siñifica o goberno dos Reis Católicos. A impronta murguiana está presente, con caracteres indelebles, na obra de Risco.

¿Realmente nada cambiou na historiografía galega nestos cen anos? As páxinas que siguen pretenden analizar esta cuestión.

a.1. Celtomanía e celtofobia

Que a raza celta constitue o soporte étnico e cultural da comunidade galega é unha tese incontrovertida en todo o século XIX e da que participan todos os historiadores galegos, aínda que apareza matices que estudiaremos máis adiante. Cando no ano 1901 Murguía publica a segunda edición do tomo primeiro da *Historia de Galicia*, proseguída no ano 1905 co tomo segundo, a tese do celtismo convértese nunha especie de dogma para a meirande parte dos historiadores, aínda que xustamente agora aparece a primeira contestación que apenas ten eco en Galicia.

O control da Real Academia Galega por Murguía e o sector afín, despreciativamente calificado polos enemigos de "Cova Céltica", permítelle oficializar o celtismo por medio do himno galego. Desta maneira unha tese discutible convértese en símbolo e bandeira de Galicia.

8 N. Rielo Carballo, un dos bibliógrafos máis eminentes de Galicia, resolveu satisfactoriamente a discusión sobre a data do primeiro tomo desta *Historia*, impresa por Soto Freire. Este na súa obra *La Imprenta en Galicia*, Lugo 1982, p. 321, di que o tomo primeiro apareceu en 1866, mentras que o pe de imprenta indica o ano 1865. A realidade é que a obra apareceu en entregas, que escomenzan en 1865 non rematan ata 1866, Nicanor Rielo *A Historia de Galicia de Murguía. Puntualizando acerca das datas da súa publicación*, El Progreso 26-VII-1989

9 Así califica Risco á súa obra no "Advertimiento" limiar, ou Prólogo

O deslizamento das teses "científicas" sobre o celtismo hacia posicionamentos reivindicativos e mesmo políticos era algo inevitable e toma corpo de Brañas¹⁰, de Murguía, de Villar Ponte e mesmo de Risco. Non é casual que todos os que escriben historias de Galicia (Vaamonde Lores, Villar Ponte, Ramón Marcote, Rodríguez González e Vicente Risco) militen no rexionalismo, nas Irmandades ou no nacionalismo. E dicir, todos participaban da paixón galeguista.

Pero fronte a "celtomanía", (expresión usada reiteradamente por Sánchez Moguel para calificar ós rexionalistas galegos), érguese a "celtofobia", postura mais política que intelectual, e que conta nas suas filas co historiador pontevedrés Celso García de la Riega, autor da obra *Galicia Antigua*¹¹ e para o que "la afirmación de que la población primitiva de Galicia, anterior a la colonización fenicia, pertenecía a la raza de los celtas, ni aún merece los honores de la discusión por hallarse en pugna no solo con los elementos históricos y científicos que había cuando ha sido emitida, sino también con los encontrados posteriormente"¹². Os "sectarios del celtismo" carecen de argumentos para demostrar a súa tese porque os escritores greco-romanos ó referirse a Galicia soio citan algúns pobos célticos, porque os monumentos megalíticos, atribuídos á cultura celta, non eran un produto exclusivo destes, porque o galego (chámalle dialecto) non contén elemento algún céltico e a toponimia céltica é mínima, porque as divinidades que aparecen nas lápidas da época romana foron sin fundamento algún atribuídas ós celtas e porque os usos e costumes da poboación galega eran "vasco-ibéricas" modificadas nalgúns comarcas pola influencia das colonizacións fenicia e grega. Non consta, por conseguinte, que a invasión dos celtas en España fora poderosa e abrumadora, e menos en Galicia¹³.

Cando aparece no ano 1905 a reimpresión do segundo tomo da Historia de Murguía, García de la Riega arremete novamente contra o autor nunha minuciosa crónica na que destaca os erros, contradicións e manipulacións de Murguía¹⁴, ó que chama "historicida":

10 A. Brañas, *El Regionalismo. Estudio sociológico, histórico y literario*, Barcelona 1889, pp. 200-246

11 C. García de la Riega, *Galicia Antigua. Discusiones acerca de su geografía y de su historia*, Pontevedra 1904. A enemistade persoal e científica con Murguía non impediu a éste ofrecerlle o sillón 27 da primeira Real Academia Galega, ó que aquel renunciou, sin chegar a tomar posesión do mesmo

12 Ibidem, p. 370-1

13 Ibidem, p. 411

14 C. García de la Riega, *Murguía y su "Historia"*, in Ramón Erotiguer, (seudónimo de Riguera Montero), *Películas académicas*, La Coruña 1908, pp. 127-145

"Murguía, pues, se ha dedicado a historiador, sin comprender bien la delicada importancia moral de tal sacerdocio y sin poseer todas las facultades y elementos necesarios para cultivar la ciencia. No es de extrañar que haya cometido tantos desaciertos: su desconocimiento de ciertas materias que se relacionan con la historia y su temeridad rebosan en todos los capítulos de su obra... En una página riñe agriamente al malogrado Martínez Padín por calificar de célticos a los castros y en la siguiente dice que "con razón se atribuyen los castros a los celtas", a simple vista y aun de memoria, resuelve por adivinación lo que los fisiólogos más esclarecidos encuentran obscuro, y sentencia "velis nolis" cuáles gallegos son de raza celta, semita, griega, romana o germánica, pero en otro sitio se encara con el antropólogo Broca y le dice que los caracteres físicos son de más difícil investigación que los lingüísticos, sin perjuicio de ocultarnos cuidadosamente qué condiciones del idioma gallego sirven de fundamento para decretar que en su formación obedeció a las leyes de las lenguas celtas. ¿Mera palabrería!"¹⁵

Hai que reconocer, sin embargo, que agás de García de la Riega ningún dos pertencentes ó grupo dos celtófobos osou enfrentarse históricamente a Murguía. Expertos no "cotilleo" literario, expendedores de certificados de ortodoxia castelán, centran a sua crítica na utilización política (rexionalismo) das teses célticas, como Leopoldo Pedreira¹⁶, ou nas incorreccións gramaticais e sintácticas dos galeguistas (Riguera Montero)¹⁷.

O tempo sepultou á memoria de todos estos escritores, hoxe apenas conocidos. García de la Riega, sin duda o mais sólidamente formado en historia, condenouse a si mesmo cando foron descubertas as suas manipulacións documentais para demostrar que Colón era pontevedrés¹⁸.

15 Ibidem, p. 139-140

16 L. Pedreira Taibo, *El regionalismo en Galicia*, Madrid 1894. Con indudable talento crítico, Pedreira, catedrático de Instituto, fai unha durísima crítica tanto do rexionalismo como dos intelectuais que o sosteñen. Valora toda a produción literaria escrita en galego da que únicamente salva a Rosalía de Castro, "poeta genial y sublime" (Ibidem, p. 61) e a Curros, criticando severamente a todos os demais. De Brañas (Ibidem, p. 282) di: "merece... que el Consejo de Instrucción Pública se fije en el libro *El Regionalismo* y destituya de la cátedra a su autor, como manda la ley en caso de *incapacidad intelectual*"

17 Riguera Montero, un oscuro e intigrante autor de obra menor, foi incapaz de asumir que Murguía non o chamara para ocupar un posto na Real Academia Galega. A partir deste momento inicia e organiza a campaña antimurguiana que tiña moitos seguidores, entre os que estaban W. Fernández Flórez, Juan Ramón Somoza, Augusto Barreiro, etc.

18 Oviedo Arce, *Informe sobre el valor de los "Documentos Pontevedreses, considerados como fuente del tema "Colón Español"*, La Coruña 1917, publicado previamente no BRAG.

a.2. O recurso á Arqueoloxía

Os historiadores mais lúcidos e de xuízo axiña comprenderon que, tanto para fortalecer as teses célticas como para afondar na nosa prehistoria, era preciso abrir novos camiños á investigación.

O recurso ás fontes literarias greco-romanas e ás etimoloxías estaba xa esgotado, non porque todo estivera perfectamente clarificado, senón mais ben porque as novas investigacións lingüísticas complexizaban aínda mais a cuestión, e os historiadores galegos intuían que ese camiño moi pronto lles estaría vedado pola propia dificultade desta investigación.

Lles quedaba o recurso da investigación arqueolóxica. Tiveron a súa disposición un sochán, practicamente virxen, que gardaba teimosamente as grandes sorpresas que hoxe fan posible o avance da nosa prehistoria.

Cando un día se faga a historia da nosa Arqueoloxía, (concepto que durante moito tempo se restrinxíu ó estudo da Arte Antiga, mentras que o hoxe entendemos prioritariamente por Arqueoloxía incluíase na Prehistoria e na Etnografía), atoparase unha data que marca un tempo antes e un tempo despois: O ano 1922 no que se crea a sección de Historia na Facultade de Filosofía e Letras e o ano 1923 que funda o Seminario de Estudos Galegos, con seccións de Arqueoloxía, Prehistoria i Etnografía, aparte doutras que neste momento non nos interesan. A incorporación no ano 1923 de Luis Pericot á nova Facultade (aínda que fora por pouco tempo) pode explicar, en parte, o pulo que se lle da á investigación arqueolóxica galega.

Con anterioridade, soio tres autores fan referencia ós achádegos prehistóricos e percuran integralos na súa elaboración histórica. O primeiro deles foi Villa-amil y Castro, un dos escasos ininvestigadores galegos formado na Escola Superior de Diplomática. Polo xeral, Villa-amil y Castro é un historiador ponderado e mesurado nas súas afirmacións. Participando das teses do celtismo non se percibe na súa obra ningún deslizamento do campo estritamente científico. No ano 1873 publica *Antiguedades Prehistóricas y Célticas de Galicia*¹⁹, primeira entrega á que non seguiron outras. Nesta obra integra xa os achádegos atopados nas covas do Rei Cintolo e algúns outros.

19 J. Villa-amil y Castro, *Antiguedades prehistóricas y celtas de Galicia*, Lugo 1873. Aínda que non con moita asiduidade, o autor ocasionalmente volve sobre o tema da Galicia primitiva, cfr. *La edad prehistórica en Galicia, según M. Cartailharc*, Galicia I, n.2 (1887), pp. 75-83, artigo no que critica severamente á obra citada. Do mesmo Villa-amil, *Colonias griegas en Galicia. Su historia y su influjo bajo los aspectos económicos y sociales*, Galicia Diplomática, I, n. 36 (1883), pp. 261-2; n. 37 (1883), pp. 270-272; n. 38 (1883), pp. 277-278; n. 39 (1883), pp. 284-286; n. 40 (1883), pp. 294-296; 41 (1883), pp. 303-304; n. 42 (1883), p. 312; n. 43 (1883), pp. 318-319

Dous anos mais tarde publica Barros Sivelo a obra *Antigüedades de Galicia*²⁰, importante esforzo por aproximarse a nosa historia primitiva cunha nova (para o momento) metodoloxía. Sin renunciar á tradición etimolóxica, nin as teorías existentes sobre a relixiosidade destes pobos, introduce elementos cualitativamente distintos: O estudo da xeografía histórica, a relectura dos itinerarios romanos mediante un coñecemento persoal da rutas e, sobre todo, a integración dos achádegos que por diversos medios chegaron ás súas mans, como os restos aparecidos na Limia²¹, no monte do Pindo²², en Alariz²³. Asimesmo reproduce en láminas insculturas²⁴, monumentos megalíticos²⁵, etc.

En comparación coa obra de Barros Sivelo, os traballos de Saralegui Medina²⁶, que tamén investiga a nosa prehistoria, son mais eruditos que de prospección arqueolóxica, aínda que non renuncia a citar os achádegos dos que ten noticia.

Estes bos inicios non tiveron continuidade e hai que agardar ó Seminario de Estudos Galegos, iniciado no ano 1923, para que novamente a nosa prehistoria se convirta nun dos obxetivos preferentes de investigación.

Baixo a dirección e responsabilidade de Florentino López Cuevillas e Bouza Brey, coa participación de Lourenzo Fernández, Maciñeira Pardo de Lama, Vicente Risco, Filgueira Valverde, Fernández Óxea etc. catalóganse os castros, as insculturas, estudianse as xoias castreñas, e iníciáanse varias excavacións. Na revista *Arquivos* aparecen importantes traballos de investigación, Sobrino Buhigas publica o *Corpus Petroglyphorum*²⁷, colecciónanse os achádegos, fotografíanse miles de obxectos, pedras, cerámicas etc.

20 R. Barros Sivelo, *Antigüedades de Galicia*, Coruña 1875. Consta que redactou outras obras sobre a arqueoloxía e numismática, que quedaron inéditas

21 Ibidem, p. 45

22 Lámina co medallón, na páx. 77. Regaloullo a D. Antonio Romero Ortiz

23 Lámina da páx. 111

24 Ibidem, p. 85

25 Ibidem, p. 79

26 L. Saralegui y Medina, *Estudios sobre la época céltica en Galicia*, Ferrol 1867. A segunda edición é de 1888 e a terceira de 1894, moi ampliada (utilizamos a primeira e terceira edición) sobre a primeira. Do mesmo autor, *Los Castros. Estudios de Arqueología Prehistórica*, Galicia Diplomática I, n. 8 (1887), pp. 65-72 e n. 9 (1887), p. 133-134.

27 Sobrino Buhigas, *Corpus Petroglyphorum Gallaeciae*, Santiago 1935, obra de cuidada presentación. Hai reedición posterior.

A investigación do Seminario de Estudos Galegos realizase en intercambio vivo e permanente con Portugal, especialmente co Norte portugués, e asimesmo está aberto á investigación española mais vangardista do momento.

O Seminario, que acolleu á intelectualidade mais inqueda a preparada de Galicia, non era allea ó sentimento de galeguidade. Non era un laboratorio de intelectuais ou de alquimistas da ciencia. O Seminario xorde cunha moi clara vocación de servizo pero tamén de poder. Eran conscentes de que un día gobernarían este pobo, porque indudablemente eran os mellores. Dende o primeiro momento o Seminario orientase hacia o galeguismo militante ó que practicamente todos foron fieles ata a súa morte. Quere isto dicir, que a investigación prehistórica que realiza o Seminario viña marcada por dous obxetivos moi concretos: crear ciencia e servir a Galicia. Entendían que este servizo os obrigaba a interpretar o noso pasado porque nel residía o ser do noso pobo como proxecto colectivo. A partir da prehistoria podería facerse unha reinterpretación do país e da súa historia.

Pero na filosofía que sobxacía naquel grupo había evidentes dependencias ideolóxicas que explican a selección que facían da información dos mestres consagrados que traían a Galicia para que lles confirmaran as súas investigacións e mesmo a selección da metodoloxía empregada.

Por esta razón manténse, como unha especie de tácito compromiso, o *celtismo*, entendendo como unha especie de xenética histórico-social que nuclea a reinterpretación de Galicia e que atopa na pluma de Risco, sin dúbida algunha a mente mais afiada e sutil, unha petrea consolidación que parecía poder resistir a todos os ventos futuros da ciencia.

A interdisciplinabilidade, tan gabada pola posterioridade, non é mais que a expresión, conscente ou inconscente, dunha fonda motivación non estritamente científica, porque mentras que os prehistoriadores día a día, castro a castro, reconstruían dende metas prefixadas o noso pasado céltico, Risco acementabao coa súa lóxica indestrutible, Castela traducía en arte popular e Otero Pedrayo o convertía en brillante metáfora fabuladora.

Non é de extrañar, por conseguinte, que os traballos mais celebrados desta sección, *A Edade do ferro na Galiza* de López Cuevillas ou *Os Oestrimnios, os Saefes e a Ofiolatría en Galiza*, de López Cuevillas e Bouza Brey²⁸ sexan precisamente os que reafirmen o carácter céltico da nosa prehistoria.

28 López Cuevilla e Bouza Brey, *Os Oestrimnios, os Saefes e a Ofiolatría en Galiza*, Arquivos, II (), pp.

Desaparecido o Seminario de Estudos Galegos, desfeito aquel selecto grupo de intelectuais, López Cuevillas dende a sua Ourense querida e Bouza Brey dende Santiago, seguiron realizando investigación que posteriormente se ampliaron a Pontevedra e a outras comarcas, pero xa dentro doutro contexto mais plural e menos monolítico, que foi a base da actual investigación galega. O Instituto P. Sarmiento, no que Bouza exerceu de mestre, foi o xermolo da nova investigación cando se incorporan Acuña Castroviejo, García Martínez, e González Reboredo, que empatan coa investigación universitaria, especialmente cando o profesor Balil se fai cargo da cátedra de Arqueoloxía.

a.3. O recurso á erudición

Os historiadores galegos do século XIX revelan a precariedade infraestructural de Galicia no campo da investigación. Nunca mellor dito que Galicia era un Finisterre. Carecían dunha facultade de Historia que demandara unha atención a este tipo de investigacións, non había unha soa institución cultural que poidera promocionar á historia, os arquivos estaban pechados ou mal atendidos, a biblioteca da Universidade de Santiago, a única especializada de Galicia, ó carecer dunha Facultade de Historia, lóxicamente non atendía puntualmente as posibles demandas dunha minoría de historiadores. No resto do país, nin siquiera na cidades, os estudiosos e investigadores podían consultar obra algunha, porque carecía de bibliotecas.

Quere esto dicir que o esforzo foi sempre personal, gravando á economía, polo xeral precaria, dos investigadores.

Nestas condicións investigar a Galicia siñificaba un esforzo de tal índole que non comprendemos a non ser por unha escepcional vocación, cómo é posible que aparecera obra algunha ou que ilustres homes de cencia non optaron por outras adicacións mais lucrativas.

Tendo en conta todas estas premisas, xa se comprende que ata Murguía, e agás do reducido grupo que por razóns dos cargos vivían en Madrid, (casos de Fulgosio ou de Villaamil y Castro), é imposible atopar unha obra na que se integren os avances de investigación foránea, española ou estranxeira.

Esta especie de soedade intelectual explica o escaso avance da historia galega, a reiteración dos temas, a fixación en cuestións que hoxe nos parecen menores e incluso ridículas e, sobre todo, a falla de alento renovador. A historia galega amosa unha especie de estrutural anemia. E inútil, por exemplo, relacionar as obras incorporadas no texto de autores como Saralegui Medina, Barros Sivel, Vaamonde Lores e mesmo autores posteriores como B. Fernández Alonso, Amor Meilán, etc.

Por estas razóns Murguía e a sua obra produxo unha especie de estupor. Aínda que a erudición de Murguía está moi ben seleccionada, en canto que únicamente acepta

aquelo que é favorable as sua teses e non perde o tempo en discutir as posibilidades das opinións alleas e contrarias, o lector, habituado a leer as obras históricas producidas en Galicia, capta de inmediato que se atopa ante un erudito non habitual que incorpora a bibliografía, (por suposto únicamente a favorable), mais vargardista de Europa, polo xeral a través de traduccións ou obra francesas. A erudición que demostra xa na primeira edición da súa Historia de Galicia, desbórdase no tomo *Galicia*²⁹ onde o lector pode quedar asombrado pola familiaridade coa que escribe e fala as teorías de Gubernatis, de Fergusson, de Henry Martin, de Mortillet, de Rialle, de Valroger, Fustel de Coulanges, por non referirnos ás xa clásicas de Pietet, Arbois de Jubainville, ós portugueses Theófilo Braga e Leyte de Vasconcellos, ou os españois P. Fita, Costa, Amador de los Ríos etc.

Agora ben, esta erudición, ás veces moi puntual xa que se citan obras de recente aparición, ten un límite: a de servir a un proxecto intelectual previamente definido e nunca para poñelo en discusión. Cinguíndonos ó tema do celtismo, para facer a comprobación mais clara e precisa, na meirande parte dos autores, (caso, por exemplo de Fulgosio), a erudición soio sirve como un adorno, una especie de luxo intelectual que permite ó autor retificar as teses previamente establecidas. No caso, en cambio, de Murguía a erudición ten unha función moito mais interesante, xa que lle amplía a temática, obrigándoo a investigar aspectos previamente non tratados, como a mitoloxía, os cultos a auga, ó lume, ós astros etc. A erudición oblígao a incorporar cuestións aparentemente secundarias, as veces despreziadas polos historiadores que lle precederon, que atopan na sua obra un lugar e sobre todo unha lóxica interna.

Cando no ano 1906 Murguía é nomeado Presidente da Real Academia Galega, é e a sua concepción de Galicia adquire un recoñecemento simbólico, oficialízase, en certa maneira, o seu celtismo. A exclusión ou autoexclusión dos historiadores contrarios ás suas teses, convirte a primeira Real Academia no fogar da "Cova Céltica". A Biblioteca desta institución, único instrumento de traballo institucional de Galicia, pasa a ser controlada polos epígonos de Murguía que a partir deste momento teñen xa unha información mais completas, como se pode observar nas obras de Tettamancy, Vaamonde Lores, Carré Aldao ou no poeta Pondal.

Sin embargo fóra de Galicia todo este movemento intelectual apenas atopa apoios nin recoñecimientos. E certo que a intelectualidade madrileña, co seu habitual desdén a todo o que xermola en provincias, non debe ser o paradigma da crítica obxetiva, é certo tamén que os prexuízos do centralismo español, afincados na sua capital, de seguida

29 M. Murguía, *Galicia*, Barcelona, 1888.

mesturaron os valores intelectuais cos políticos, prexulgando os primeiros polos segundos. Sen embargo debemos reconocer que a obra de Murguía e en concreto o tema do celtismo non atopou valedores de prestixo. Dise que a Real Academia da Historia encargou a Colmeiro un informe sobre a Historia de Murguía e éste emitíuno decindo que lle parecía indigna de recibir o voto favorable desta institución³⁰. A noticia chéganos por un enemigo de Murguía, pero non por esta razón ten por que ser falsa. A crítica, sen embargo, mais severa procede de Sánchez Moguel³¹, membro da Real Academia de Historia:

"La teoría celtista... verdadero dogma capital de aquel regionalismo, es fruto de todo un movimiento histórico que comienza en Vereá de Aguiar, se dilata en los trabajos históricos de Martínez Padín, Vicetto, Murguía, Saralegui y es sustentada hoy en las últimas publicaciones de los Sres. Pazos y Pereira³². Unánimes en este punto los historiadores modernos de Galicia, igualmente sostienen la peregrina especie que los historiógrafos anteriores, Huerta inclusive, ignoraron por completo, a saber: la existencia de una nacionalidad celto-gallega, la cual, por milagro, mayor o comparable con los mayores del Apóstol de Compostela, de entonces acá, a través de los siglos, independiente o vencida, nunca muerta, se ha conservado intacta, purísima, me valdré de la misma frase que ellos emplean: *primitiva*. Si con posterioridad a los celtas, fenicios, cartagineses, griegos, romanos, suevos, árabes pasaron por Galicia, *fue de manera tan rápida que no pudiera alterar el tipo de aquella sociedad, que se conserva en todo su pereza con una inmovilidad inalterable*; tal y tan grande que *aun hoy día los celtas gallegos acampan en su tierra como pudieran hacerlo sus padres en las antiguas y apartadas comarcas del Asia*. A su lado, en lugares distintos, sin confundirse con ellos entonces ni más tarde, *ni aun después de la unión definitiva de Galicia a la Corona de Castilla*, coexisten, aislados, en la proporción de uno a treinta los descendientes de los romanos, griegos, fenicios etc. y hasta los de los pocos piratas normandos que arribaron a las playas gallegas. El medio de comprobación más concluyente de tan nuevas y admirables doctrinas está, ¡quién lo creyera! en la simple inspección ocular. Los historiadores a que me refiero señaladamente el más

30 C. García de la Riega, *La gran Academia Gallega*, in R. Erotiguer, *Películas*, op. cit. p. 8.

31 *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública de D. Antonio Sánchez Moguel*, Madrid 1888, pp. 35-37.

32 Debe referirse a Diego Pazos y García, aínda que nada conocemos deste autor sobre o tema. Sin duda algunha, o segundo trátase de Aureliano Pereira.

distinguido³³, persona de gran imaginación y elocuencia y cultura, poseen, por fortuna, altísima facultad adivinatoria, que les permite, sin haber visto jamás celtas, romanos, fenicios auténticos, adivinar en seguida entre sus paisanos, sólo con mirarles a la cara, cuáles vienen de celtas, cuáles de romanos, árabes, griegos o fenicios y hasta de los piratas normandos. La misma facultad les proporciona el cómodo y fácil placer de descubrir semejanzas, ¡y que digo semejanzas!, identidades de usos, costumbres, lenguaje etc. entre los gallegos de hoy y de siempre con los demás celtas de Europa, antigua y moderna, muy en especial los de la Armórica francesa, que no han necesitado ni visitar siquiera".

Sabemos que Murguía respostou a este discurso³⁴ e que soupo arguir hábilmente a diversos pasaxes do mesmo, pero a esta crítica nada tiña que opoñer.

b. A Historia ó servicio do galeguismo

A Historia que se fai neste longo período³⁵ ten unha coherencia interna impecable. Pártese dunha raza (a celta), que pertence ó selecto grupo das razas superiores, (arios), e que configura unha comunidade, (tamén chamada nación), que se articula internamente creando unha administración propia e unha cultura propia. Esta comunidade, organizada social, militar e políticamente, ten a suficiente enerxía social para integrar, sin alterar a sua substancia propia, as influencias foráneas: fenicias, gregas, cartaxinesas. Este sería o primeiro acto dunha especie de drama histórico.

O segundo acto iníciase cando as lexións romanas aparecen no horizonte. O poderoso imperio romano, despois dunha heroica resistencia, simbolizada no Medulio, faise co control de Galicia. Desaparece o "reino" galego dos celtas, integrámonos na gran máquina administrativa de Roma, pero o sentimento da identidade non desaparece e se mantén en cada celta-galego agardando o momento da liberación. Desapareceu o reino celta, pero non o sentimento da independencia, nin a cultura, nin a raza.

O terceiro acto empeza cando os suevos invaden Galicia e derrotan as lexións romanas. O sentimento de independencia agroma novamente ou ben aceptando e aproveitando a nova monarquía sueva, (que é unha das versións, aínda que minoritaria), ou ben entremezclando ás razas e participando, por conseguinte, plenamente co novo réxime

33 Refírese, sen dúbida algunha, a Murguía.

34 M. Murguía, *El Regionalismo Gallego*, La Habana 1889.

35 Analisaremos únicamente aquelas obras históricas con intención de globalidade e non as historias locais nin as institucionais

que dá paso ó Reino Suevo ou Reino de Galicia, (versión maioritaria). Esta versión implica que como os suevos son tamén celtas e arios, a mezcla de razas non é mais que o encontro dunha sangue común. Recupérase, desta maneira, o Reino celta, o Reino de Galicia.

Ainda que desaparece o reino suevo, atraído pola forza centrífuga dos godos, non por eso se perde a nosa autonomía política, xa que Galicia segue a gobernarse por medio de delegados rexios que respetan a vida propia da comunidade galega.

O cuarto acto comenza coa invasión árabe que, por suposto, en nada nos afectou e co proceso da Reconquista que fai agromar en España ós novos reinos. O sentimento da independencia celta toma corpo ou ben na monarquía galega, (as veces que Galicia dispuxo dun rei), ou ben na serie de rebelións e alzamentos da nosa nobreza, indicativas de que non morreran as aspiracións a ser un reino. Esta fase remata o 17 de Nadal do ano 1483 cando a cabeza de Pardo de Cella roda sobre as lousas de Mondoñedo. Empezaba a "doma" de Galicia.

Xa no século XIX, e soio para algúns historiadores, iníciase un quinto acto: a recuperación da nosa identidade exemplificada na Guerra de Independencia, no levantamento de 1846 ou no Rexurdimento literario.

Este é o eixo ideolóxico que vertebra todas as historias de Galicia aparecidas nestes anos e esta é a argumentación política e lexitimadora que utilizan os galeguistas en todas as fases do galeguismo. A conclusión parece lóxica: *Estamos ante unha historia reivindicativa e ideolóxica, posta ó servizo do galeguismo.*

Sentada esta hipótese interesa agora demostrar exactitude, repasando temáticamente as distintas producións históricas.

b.1. A raza celta, substracto da comunidade galega

Que a raza celta constitue o substracto da comunidade galega é un dogma que ningún historiador, agás García de la Riega se atreve a contradecir³⁶. Hai, sin embargo, diferencias importantes sobre a orixe, procedencia, século no que chegaron etc.

Só tres autores (Vaamonde Lores, Marcote e Rodríguez González)³⁷ defenden que os celtas foron os primeiros poboadores de Galicia, aínda que ningún segue a Vereas i

36 Tamén o crego Joaquín Hernández de la Granja autor dunha indixesta monografía sobre *La ciudad de Tuy la fundó Diomedes de Etolia*, que empeza a publicarse en Galicia Diplomática II, n. 1 (1883) e non remata ata o n. 31 (1883), e na que se opón ó que cree manía céltica dos historiadores galegos.

37 F. Vaamonde, *Resume da Historia de Galicia*, A Cruña 1898, p. 8: "E tradición que os celtas, dirigidos por Brigo, entraron en Galicia unhas trinta séculos antes de nacemento do S.J."; R. Marcote, *Historia de Galicia. Compendio*, La Habana 1924; J. Rodríguez González, *Compendio de Historia General de Galicia*, 4ª ed. Santiago 1928, p. 12 (A primeira edición é do ano 1916, impresa en Pontevedra).

Aguiar na sua teoría peregrina de que os celtas procedían da Atlántida³⁸ precisamente para negar que éstos estiveran con anterioridade noutro lugar.

Sobre a primeira poboación galega, precéltica, hai asimesmo diversidade de opinións. Fulgosio³⁹ defende una poboación previa, anterior ó século XV a.C., de *fineses* ou *lapóns*, que vivirían en Galicia na Idade de Pedra, raza inferior, de cor amarela, que crearían a cultura megalítica. Saralegui, despois de reconocer a obscuridade que os historiadores atopan neste punto⁴⁰ adianta a posibilidade de que foran os *turanios* os primeiros poboadores de Galicia⁴¹. A tese mais xeneralizada no século XIX defende a presenza precéltica dos *iberos* ou *tobelianos* (Villa-amil y Castro, Barros Sivelo)⁴² de raza caucásica, aínda que o primeiro sinala que tamén cabe a posibilidade de que foran *tártaros* os primeiros poboadores. Murguía prudentemente renococe que nada se sabe de positivo ó respecto⁴³.

Xa no século XX imponse a teoría de que os primeiros poboadores foron os *ligures*, "cuio orixen é incerto i-escuro de abondo" (Villar Ponte)⁴⁴ o que se converte nunha especie de referencia oficial dende que López Cuevillas e Bouza Brey publican o seu meritorio traballo xa citado⁴⁵ sobre os oestrymnios e os saefes. A Historia e Risco mantén tamén a mesma opinión⁴⁶.

38 Saralegui Medina, *Estudios sobre la época céltica en Galicia*, Ferrol, 1867, p. 10 onde se fai unha severa crítica da teoría de Vereá.

39 F. Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, Madrid, 1865, p. 18 e do mesmo, *Crónica de la provincia de Pontevedra*, Madrid, 1867, p. 25-7.

40 Saralegui y Medina, *Estudios*, 3ª ed. Ferrol, 1894, p. 8

41 Saralegui y Medina, *Los castros. Estudios de Arqueología Prehistórica*, op. cit. p. 78.

42 Villa-amil y Castro, *Crónica de la provincia de Lugo*, Madrid, 1867, p. 17. Advértase como este autor segue fiel ó prexuízo bíblico de atribuír a Túbal, descendente de Japhet, o caudilato do pobo ibero; Barros Sivelo, *Antigüedades*, op. cit. p. 43.

43 Murguía, *Galicia*, op. cit. p. 25.

44 R. Villar Ponte, *Historia Sintética de Galicia*, A Cruña, 1927 e a 2ª ed. Santiago 1932. (Citamos pola segunda edición), p. 17.

45 Crf. nota 28 deste artigo

46 V. Risco, *Historia de Galicia*, Vigo, 1952. Citamos pola segunda edición, Vigo, 1971, pp. 14-19.

A poboación que precede ós celtas e da que practicamente nada se sabe sofre nun momento dado a invasión dos celtas⁴⁷ cúa procedencia tampouco está nada clara nos historiadores⁴⁸.

A raza superior impúxose sobre as tribus primitivas, de forma que a raza celta instaure unha nova organización, unha nova lingua, unha relixión, novas formas de convivencia, unha arte, unha xerarquía de valores que chega ata hoxe: Así o afirma rotundamente Murguía ó reinterpretar dous textos de Plinio e Mela referentes ós celtas:

"No parece sino que ambos geógrafos quieren limitar a breve espacio el terreno ocupado por nuestros progrenitores. Por fortuna, ni hay que tomar en lo que suenan las noticias consignadas por aquellos autores, ni tales afirmaciones se niegan a reconocer la gran población céltica de la antigua Galicia: al contrario, la suponen. Además, aunque otra cosa dijeran, no tendrían mayor fuerza sus palabras, porque ante el hecho de la presencia del celta actual, de los restos que de su vida y civilización conservamos, todo se pierde y desvanece. En pie tenemos los monumentos, las costumbres, la raza misma. Toda la vida, ya íntima, ya exterior, se informa en las viejas tradiciones conservadas entre nosotros con pía y misteriosa constancia. No hay dentro de la religión, de las creencias, del gobierno, de la vida interior, cosa alguna que escape a la fatalidad de su origen, delatándose, haciéndose patente, dominando por entero en nuestro corazón y en cuanto nos rodea. Sólo así se explica el culto fervoroso que la actual historia del país gallego mantiene vivo, respecto de éstos sus nobles antepasados... Los castros, los túmulos, piedras y fuentes, sagrados todavía a los ojos del campesino, las virtudes del que les cree dotados, las leyendas que a ellos viven adheridas *son otras tantas pruebas del origen céltico* -y aun pudiera añadirse- *sólo céltico de nuestras gentes*. Importa pues decirlo, importa consignar que aquí, *íntegro, sin mezcla*, informando nuestro ser moral y materialmente, dándole tono, importancia y vida activa, se agita, se manifiesta, está

47 Para Saralegui a invasión céltica ten lugar no século XX a.C., *Los Castros*, op. cit. pp. 65-72; Fulgosio defende que é no século XIV, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 20; para Amor Meilán a invasión ten lugar antes do século VI, M. Amor Meilán, *Historia de la Provincia de Lugo, I. Edad Prehistórica*, Lugo, 1918, p. 26; a maior parte dos autores mais recentes fixan a data no século VI a.C., Villar Ponte, *Historia*, op. cit. p. 18; V. Risco, *Historia*, op. cit. p. 18.

48 Defende a procedencia asiática dos celtas, Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 20 e Saralegui y Medina, *Los Castros*, op. cit. pp. 65-72. Villar Ponte os fai proceder do Báltico, *Historia*, op. cit. p. 17; Vaamonde Lores, dunha enorme comarca entre o Caspio e o Mar do Norte, *Arqueología Druídica*, Galicia, I, (1887), pp. 241-7. Para Risco proceden da Europa Central, *Historia*, op. cit. p. 19.

entera nuestra anterior existencia, *de la cual todo viene* y en la que todo confluye y va a perderse y morir"⁴⁹.

Sin ese alento épico de Murguía, pero coa mesma intención escribe Villar Ponte: "A proba mais concruente da efectividade na posesión de Galicia polos celtas se atopa nos influxos marcados que encol d'ela exerceron e cuios influxos, por afincados e fortes, se non puideron esvairen, amostrándose na fala, no modo de sere, nos costumes, nos caracteres etnicos e sociais, etc."⁵⁰.

Que esta apreciación histórica se mantén o constata o seguinte párrafo de López Cuevillas⁵¹ no que afirma que os celtas no seu longo camiño ata chegar a Galicia tiveron qu experimentar diversos contaxios, "pero aun admitiendo estas mezclas creemos que el núcleo fundamental que caracterizaba de un modo más recio a los invasores indoeuropeos era un núcleo celta y creemos también lo suficientemente fuerte para celtizar por entero al país invadido y que no se limitó, como algunos opinan, a ocupar los territorios que en Estrabón y en Plinio aparecen habitados por tribus que reciben el nombre de célticas, sino que se extendió por todas partes, dejando siempre claras huellas de su paso".

A consistencia do pobo céltico é o que explica, según os historiadores, a resistencia ás influencias dos distintos pobos que penetraron en Galicia. Para Fulgosio⁵² a impronta fenicia, grega e cartaxinesa foi mínima. Os fenicios, como os gregos, eminentemente comerciantes, "no debían abrigar el designio de someter al país por la fuerza de las armas"⁵³ como indica Saralegui y Medina. Villa-amil y Castro, sempre mesurado nas apreciacións históricas destes primeiros séculos, reconece a dificultade de precisar si os fenicios e os gregos chegaron a Galicia antes ou despois dos celtas⁵⁴ e suliña que as

49 Murguía, *Galicia*, op. cit. p. 112-113.

50 Villar Ponte, *Historia*, op. cit. p. 19.

51 López Cuevillas, *La civilización céltica de La Coruña*, Santiago, p. 25-26.

52 Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 21.

53 Saralegui y Medina, *Estudios*, op. cit. 1ª ed. p. 19.

54 Villa-amil y Castro, *Crónica de la provincia de Lugo*, op. cit. p. 17. Anos mais tarde o mesmo autor publicou unha monografía sobre as "*Colonias griegas en Galicia. Su historia y su influjo bajo los aspectos económicos y sociales*", Galicia Diplomática I, n. 36 (1883) ata o n. 43 do mesmo ano, no que defende a colonización grega a partir dos textos de Justino, Silio Itálico, Estrabón, Rufo Festo etc., aínda que entende que tuvo un carácter eminentemente comercial. Con extraordinaria cautela distánciase da opinión dos que atopan vestixios da cultura grega tanto na lingua (especialmente na toponimia) como un folklore ou mesmo nos

etimoloxías dalgunhas cidades non son precisamente o argumento decisivo⁵⁵. Risco, pola sua parte, practicamente silencia a influencia destes pobos⁵⁶.

O defensor mais contumaz da presenza dos gregos en Galicia é o xa citado J. Fernández de la Granja quen, despois de exercer varios anos de párroco de Mantura e de capellán de voluntarios de Cuba, morreu ainda novo en Tui en 1888. Cun amor desmesurado pola sua cidade adicouse a estudar non soio a fundación de Tui por Diomedes de Etolia⁵⁷ senón tamén a investigar a impronta grega en Galicia. Dotado dunha erudición importante, sin embargo carecía de metoloxía e crítica histórica que explican os erros das suas monografías.

b.2. Roma: A antítese do pobo e da cultura celta

A Galicia céltica que non puderon conquistar os fenicios, nin os gregos, nin os cartaxineses⁵⁸, sucumbeu finalmente ante as lexións romanas. "Su amor a la libertad, su espíritu de independencia debieron exaltarse a presencia del extranjero que hollaba con atrevida planta su suelo sagrado y vivaqueaba a la sombra de las encinas drúidicas"⁵⁹, escribe Saralegui, explicando a dura resistencia, que os romanos atoparon.

Viriato, "heroico representante de la nacionalidad céltica" e o monte Medulio⁶⁰, convírtense no simbolo dunha resistencia heroica que sucumbe pola autoinmolación, antes de entregar a Roma os estandartes da patria. Mesmo Vicente Risco, pouco dado ás

restos arqueolóxicos. Unha vez mais a monografía de este historiador é un modelo de precisión no tratamento dos textos e de equilibrio histórico.

55 Villa-amil y Castro, *Crónica*, op. cit. p. 17

56 V. Risco, *Historia*, p. 14, soio cita ós fenicios e moi de pasada.

57 Crf. nota 36 deste artigo.

58 Referíndose á invasión cartaxinesa, Saralegui di que "en vista de los rápidos progresos de las armas cartaginesas en España, nuestros celtas, aliados con otros pueblos del septentrión y del occidente, se dispusieron a defender su religión y sus hogares, *aris et focis*, contra aquellos ambiciosos conquistadores"... Vencido Istolacio, caudillo dos celtas, e crucificado, un novo exército ó mano de Indortes Iles fai frente, sendo novamente derrotado. Morto Amilcar e vendo a resistencia dos pobos do Norte "decidió el general carteginés celebrar un tratado de paz y amistad con todos ellos", é decir, Galicia mantuvo a súa autonomía, Saralegui y Medina, *Estudios*, op. cit. pp. 43-44.

59 Ibidem, p. 53 (1ª ed.).

60 Todos los historiadores se refieren ó monte Medulio como símbolo da resistencia.

hipérboles históricas, síntese conmovido polo exemplo da resistencia céltica e transcribe un texto de Appiano, referido ós galaicos: "Iban a la guerra con sus mujeres, marchaban alegres hacia la muerte, no volvían la espalda en las batallas, no se lamentaban por los muertos. Las mujeres, cuando las cogían, se mataban por su mano y mataban a sus hijos"⁶¹.

A visión que os historiadores ofrecen da conquista romana é como un cliché que se repite: imperialismo, afán de dominio, envidia da riqueza dos pobos conquistados, imposición pola forza da nova cultura e solapada e oculta resistencia dun pobo que mantén a súa identidade fronte ó poder opresor.

Barros Sivelo, por exemplo, escribe doido sobre a conquista romana: "Este poder impelido por el *destino* según uno de sus preceptos religiosos, libre ya de las trabas que su rival (Cartago) la imponía, se encarga de llevar la guerra a todos los extremos del antiguo mundo. Bajo el nombre de *necesidad* y la voluntad suprema de los dioses, los atropellamientos y desafueros de la conquista se conceptúan lícitos. Este encadenamiento no interrumpido de desmanes, recibe con el transcurso del tiempo el consentimiento tácito, que equivale a un ley sancionada. Roma, siguiendo el horáculo de los Hados, invade con el pretexto de una nueva civilización a todas las naciones, dejando en ellas su religión, moneda, idioma y costumbres, desvaneciendo en cambio toda nacionalidad independiente"⁶².

A romanización non penetrou intensamente no pobo celta polo alonxamento de Roma, e desta maneira "su refinada cultura no llegó a corromper a nuestros celtas"⁶³, pero, ademais, a resistencia cultural fixo imposible a instalación da nova cultura, como explica Villar Ponte: "A innegabel resistencia de Galicia a deixárese romanizare... revela o arredamento q'esisteu perante moito tempo antre conqueridores e galegos", de maneira que según o mesmo autor, a romanización afectou soio ós puntos estratéxicos nos que se situaron ós romanos, "ficando o resto do país n'unha situación de liberdade relativa"⁶⁴.

A romanización é interpretada en clave dialéctica, como a permanente tensión entre un poder extranxeiro e a comunidade autóctona que mantén intactos os seus sinais de identidade, enfortecidos si cabe aínda mais pola conquista. A perda da independencia política a integración administrativa no Imperio, a pax. romana, a cristianización, o

61 V. Risco, *Historia de Galicia*, op. cit. p. 31.

62 Barros Sivelo, *Antigüedades*, po. cit. p. 93.

63 Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 26.

64 Villar Ponte, *Historia*, op. cit. p. 28.

emprego do novo idioma, a infraestrutura viaria, todo esto nada significa nin nada conta cando se intenta un obxectivo ideolóxico: a preservación da identidade céltica de Galicia que se mantén miraculosamente no sochán durante cinco séculos de historia. Como escribe Saralegui: "Los restos de la primitiva población céltica se refugiaron en el corazón de nuestras montañas, y allí, entre sus breñas y asperezas, se conservaron por mucho tiempo el fuego de la creencia y la llama del espíritu nacional, a la vez que los hábitos y las costumbres de los antiguos habitantes del territorio como una protesta permanente contra la dominación de los romanos"⁶⁵.

Escribe esto Saralegui no ano 1867, pero o mesmo espírito e sobre todo idéntica intencionalidade dá sentido ás seguintes palabras de Visco, casi cen anos despois: "A pesar de todas estas expediciones (refírese ás de Decio Junio Bruto do ano 138 a.C. e de Julio César, no 60 a.C.), no fue Galicia realmente incorporada a las provincias de Roma. Los galaicos, como los astures, los cántabros y los vascones, conservaron su independencia y su cultura autóctona, cuando el resto de la Península era provincia romana"⁶⁶. Referíndose Risco á romanización que segue á "pax romana" de Augusto, dí: "Galicia parece haber quedado pacificada y dominada, en un anónimo y oscuro silencio. Sin embargo, la romanización, lenta y poco intensa, parece haber dejado intacto el fondo étnico y aún el espíritu del pueblo gallego"⁶⁷.

b.3. Os Suevos, a síntese racial. Galicia recupera a nacionalidade

A tensión dialéctica entre a identidade celta, preservada durante cinco séculos de dominación extranxeira, e o imperialismo romano, resólvese nos nosos historiadores cunha nova síntese racial e cultural: a unión dos celtas primitivos de Galicia cos novos celtas (os suevos). O mesmo sangue celta e ario, aínda que renovado. Un político e intelectual galego, Alferdo Brañas,⁶⁸ expresou mellor quezaís que os historiadores o que significou esta síntese racial: "El país gallego ha constituido, desde los tiempos más remotos, un círculo social independiente dentro de la nacionalidad española: dominado sucesivamente por celtas, suevos, romanos, godos y árabes, pudo conservar a través de los siglos la fisonomía especial a cuya formación contribuyeron *celtas y suevos, los únicos*

65 Saralegui y Medina, *Estudios*, 1ª ed. p. 57.

66 V. Risco, *Historia*, op. cit. p. 33.

67 V. Risco, *Historia*, op. cit. p. 35.

68 A. Brañas, *El Regionalismo*, op. cit. p. 203-204.

pueblos, las dos únicas razas que constituyen la personalidad, el carácter y el tipo esencial de los habitantes de Galicia".

Fulgosio, o historiador que atribúe á raza a capacidade de xenerar vida social e cultural e, por conseguinte, de producir historia⁶⁹ sulíña que os suevos eran arios e "vinieron a regenerar y enaltecer con su sangre generosa la noble sangre del celta, contaminada con el roce y la comunicación de los semitizados siervos de Roma".

A eliminación de Roma e do seu aparato administrativo tradúcese na constitución dunha nova monarquía, galego-sueva, ou céltica, "unha poderosa monarquía, a primeira de Occidente"⁷⁰. E o momento no que Suevia, esta nova nacionalidade, entra no panteón da geledade, aínda que o nome de Suevia non lle fora atractivo a un nacionalista como Villar Ponte.

Dacordo cos historiadores que estamos comentando⁷¹, a conquista sueva servíu para reafirmar a independencia galega, aínda que ningún deles explica cómo foi posible isto nun período de dominación, xa que a suposta identidade racial non parece argumento suficiente. Villar Ponte nega que houbera unha compenetración entre os conquistadores e o pobo galego⁷², negación que ten outra intención: a de asegurar a identidade do primixenio pobo celta, incluso despois da invasión sueva; "os mesmos suevos lle respetaron aquela esvaida autonomía en que os fillos de Galicia viñeron vivindo perante a tristeira xeira sueva, con proveito e beneficio da propia personalidade qu'eisí puido acharse axeitada e disposta pra se pore en pe cando as pretas xornadas do medioevo entebrecían o panorama peninsular". Da mesma maneira se manifesta Risco que asegura que "en todo caso los gallegos conservaron los castros y vivieron en las ciudades bajo la autoridad de sus obispos, manteniéndose independientes según San Isidoro en una parte

69 Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 22. Na páxina 28 dí que os suevos eran "hermanos de los celtas".

70 Vaamonde Lores, *Resume*, op. cit. p. 19.

71 Referíndose ó período suevo, di Rodríguez González que o reino dos suevos determinou "claramente los caracteres históricos de la nacionalidad gallega, que no pudieron borrarse jamás a pesar del tiempo transcurrido", *Compendio*, op. cit. p. 50. Alfredo Brañas, escribe que "los suevos, acaudillados por el ferreo Hermanrico, toman posesión de toda la parte noroeste de España, y sobre los reinos de la antigua Bracaria romana, se levanta la monarquía sueva y Galicia goza, desde aquel momento, de las consideraciones y de la importancia de un reino independiente", *El Regionalismo*, op. cit. p. 231.

72 Villar Ponte, *Historia*, op. cit. p. 62.

de la provincia, que se supone fuese en el Convento License, o en la parte del Sil. Lucharon con los suevos, mandaron embajadas a los godos y rechazaron ataques de los hérulos"⁷³.

A centralización goda, que acabou co reino suevo, debería siñificar unha nova opresión para o pobo galego si se acepta a tese da integración racial entre celtas e suevos e a copartición do poder.

Os historiadores non o ven desta maneira e sosteñen que Galicia conseguíu manter a sua autonomía durante o período godo. Vaamonde Lores fala dunha "certa independencia" de Galicia, Brañas dunha certa autonomía⁷⁴ e Risco engade que "parece que Galicia conservó, bajo los reyes godos, sus leyes y costumbres y su régimen anterior"⁷⁵.

Por conseguinte, entramos na Idade Media cun pobo celta, que resistíu a fenicios, gregos e cartaxineses, que mantuvo a sua identidade durante os cinco séculos de dominación, que se enfortece coa asangue celta dos suevos e que atopa unha certa autonomía durante o período da centralización goda.

b.4. A Idade Media: Da frustrada vocación de Reino á "doma" de Galicia

Galicia consigue salir prácticamente indemne da invasión árabe, gracias á "invencible resistencia" que fan os galegos⁷⁶, non deixando en Galicia vestixio algún do seu paso⁷⁷ e indirectamente "avivando la idea feudal ya latente en la antigua organización céltica"⁷⁸. Soio Risco alude os berberiscos que permanecen en Galicia ocupando una pequena comarca, "los cuales (berberiscos) se sublevaron contra los árabes y dieron ocasión a los gallegos a recobrar su libertad"⁷⁹.

73 V. Risco, *Historia*, op. cit. p. 71-2. Sobre o período suevo cfr. M. Macía y García, *Aportaciones a la Historia de Galicia*, Madrid, 1929.

74 "Desde que Galicia dejó de ser reino independiente y entró a formar parte de la monarquía visigótica, aun cuando conservó cierto grado de autonomía y continuó viviendo en el aislamiento, no pudo librarse en absoluto de las influencias que sobre ella empezó a ejercer la raza dominadora", *El Regionalismo*, op. cit. p. 221.

75 V. Risco, *Historia*, op. cit. p. 79.

76 Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 37; Vaamonde Lores, *Resume*, op. cit. p. 24.

77 Rodríguez González, *Compendio*, op. cit. p. 67.

78 *Ibidem*, p. 78.

79 V. Risco, *Historia*, op. cit. p. 86-87.

Era o momento axeitado para que Galicia, cunha nacionalidade latente, se convertera en reino. Non foi así i esta aparente antinomia apenas mereceu comentario algún dos nosos historiadores. Soio López Ferreiro, historiador que según a interpretación de López Carballeira, un dos seus discípulos, "ha sido el gran obrero de nuestro legítimo y profundo regionalismo, que asentó sobre incontrastables fundamentos"⁸⁰, alude a un magnate galego, D. Silón, que creou do Deza unha especie de monarquía en medio da xeral descomposición, xermolo dun reino, outra vez frustrado⁸¹.

Pero o caso de D. Silón, ou D. Sión, si realmente chegou a ser un monarca, xa que a documentación non permite garantizalo, o que precisamente pon de manifesto é a posibilidade que as circunstancias facilitaban (como sucedeu en Asturias con D. Pelaio) de crear ex novo en Galicia unha monarquía si realmente fora certo, como os historiadores dan por suposto, que o pobo galego mantiña íntegra a súa vontade de independencia e a súa identidade racial.

Sin reis propios, os historiadores van enumerando as veces en que Galicia, por razóns de herdanza, recibe un rei, un Ordoño, un Alfonso III etc. E asimesmo enumeran, as rebelións que os aristócratas ou arzobispos de Santiago protagonizan fronte ó poder real, deducindo destas conductas, a pervivencia do espírito independentista da raza e do pobo galego. A coroación na catedral de Santiago de Alfonso Raimúndez no ano 1111, como rei de Galicia constitue o climax ou momento culminante no que parece cumprirse definitivamente a vella aspiración galega a ser un reino. Unha nova frustración, porque Alfonso Raimúndez, xa convertido en Alfonso VII, opta decididamente pola coroa que lle garantizará o futuro⁸².

Moreno Astray, un inqueda intelectual galego, autor dunha obra pouco conocida sobre a historia da cidade de Santiago⁸³, captou xa no ano 1863 que é cando a redacta, a

80 López Carballeira, *El Diario de Galicia* 22-III-1910. Quere indicar López Carballeira con este xuizo, que López Ferreiro ó sentar as bases históricas do Reino de Galicia, alumeaba ós políticos rexionalistas sobre cales eran as bases das suas reivindicacións.

81 López Ferreiro, *Galicia Histórica*, p. 774: "La incuria y la indolencia han sido siempre por lo visto cualidades características de nuestro pueblo. El nombre de D. Silón, de aquel ilustre magnate que en medio de la general catástrofe supo mantener enhiesta la bandera de la patria independencia, no halló un mármol, un bronce, un cronicón amigo, que lo perpetuara".

82 López Ferreiro, *D. Alfonso VII, rey de Galicia y su ayo el conde de Traba*, Santiago, 1885.

83 F. Moreno Astray, *Santiago pintoresco, monumental, artístico y literario. Historia de la ciudad compostelana*, Santiago, 1863, p. 24. O mesmo autor publicou dous anos despois *El Viajero en la ciudad de Santiago*, con importantes anotacións históricas.

trascendencia do xesto de Alfonso VII, escribindo que "desde esta época hasta nuestros días, la historia de Galicia se confunde con la general de España", é decir, Alfonso VII foi a derradeira esperanza para un pobo que según os historiadores nunca renunciara a ser un reino.

Chegamos desta forma ó remate do proceso, cando os Reis Católicos experimentan en Galicia o novo modelo de Estado Moderno, mediante o sometimento da aristocracia, obrigándoa a embarcarse na guerra contra os mouros e a integrarse na Corte, mediante a instalación da Real Audiencia que significaba a presenza dun novo poder en Galicia, o poder real, e mediante a centralización cultural e social.

A versión que deste proceso dan os historiadores do momento é mitolóxica. Son elementos inseparables da mitoloxía histórica o de personificar o proceso nunha vítima e o de recurrir á traición para explicar a inconscente inmortalidade que sempre se lle atribúe a quen personifica a un pobo. Foi así cómo se personifica en Pardo de Cela todo un proceso e no capitán Mudarra o asesino coa connivencia dos íntimos do Mariscal.

Todos os historiadores consultados coinciden na apreciación de que Galicia inicia a partir deste momento unha nova etapa da súa historia, apreciación exacta, pero á que se lle da unha versión romántica, e como dixemos mitolóxica.

"El verdugo que dió garrote al Mariscal Pardo de Cela, escribe Fulgosio, puso a propio tiempo fin a la vida de Galicia", que neste momento "perdió su nacionalidad". Engade que incapaces de vencelo durante tres anos "fue tomada por traición la fortaleza de la Frouseira"⁸⁴. Vaamonde Lores di que pouco a pouco os Reis Católicos "co a engañifa de mercedes" foron atraendo ós nobles. Soio se lles opuxo Pardo de Cela, que foi vencido "por traición"⁸⁵.

84 Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 62-63.

85 Vaamonde Lores, *Resume*, op. cit. p. 43. Con verbo encendido escribe Villar Ponte: "Un soio cabaleiro pode decirse que soupo ouvire a chamada anguriosa da terra ameazada po-la supresión do seu auto-dominio, e, po-lo tanto da súa liberdade. Iste cabaleiro... foi o Mariscal Pardo de Dela", Villar Ponte, *Historia*, op. cit. p. 221. Brañas faise tamén econ da mitoloxía da traición: "Mas sueles la traición mezclase a menudo en las buenas andanzas de los hombres y el castillo fue entregado al capitán del Rey Católico por veinte y cuatro desleales servidores de Pardo de Cela, que fue ajusticiado en el mes de diciembre del indicado año de 1483 en la plaza pública de Mondoñedo, sin duda por el crimen de haber defendido contra las ambiciones del trono, las libertades gallegas", Brañas, *El Regionalismo*, op. cit. p. 246. Risco non pode expresar con claridade o seu pensamento sobre o acontecemento xa que a mitoloxización que o Réxime fai dos Reies Católicos, non permitía facer consideracións autonomistas que significaran un demérito para éstos. Sin embargo e por medio de circunloquios, o historiador ourensán deixa suficientemente claro o seu pensamento. Referíndose á Santa Hermandad, creada polos Reies Católicos, engade

A consecuencia da morte de Pardo de Cela e da intervención dos Reies de Castela foi a sumisión de Galicia que recibe leies foráneas "sin haber tenido en cuenta... los usos y costumbres de aquella tierra"⁸⁶, foi o centralismo, xa que a "tendencia unificadora do Centro a priva da autonomía, rebaixa a súa persoalidade e debilita os seus organismos"⁸⁷.

3.- Conclusións.

Hai unha sospeitosa coincidencia en todas as historias de Galicia, redactadas entre 1865 e 1952, no que podemos considerar o seu eixo argumental: Un substrato céltico, que constitúe una nacionalidade e unha cultura propia, que mantén incólume a traveso dos séculos. Nin a dominación romana que durou máis de quingentos anos nin a dominación sueva, nin o proceso da Reconquista foron capaces de extinguir o sentimento de identidade nin de borrar os caracteres propios da nosa nacionalidade. Unhas veces este sentimento agroma á superficie, outras agóchase agardando tempos mellores, pero sempre está vivo, alentando as concencias dos elexidos, dos líderes que periódicamente retoman a loita pola patria.

Esta sospeitosa coincidencia, así como as expresións manifestas en orden a suliñar o carácter da nosa historia como unha aventura en favor das nosas liberdades, ou as expresións crípticas cando a censura impedía expresar os sentimentos, revelan o carácter reivindicativo, ideolóxico e instrumental que teñen estas historias, escritas ó servizo dunha causa política.

O confirma a biografía de todos os autores das mesmas: Vaamonde Lores é definido como un dos máis apaixonados rexionalistas galegos, membro de Solidaridade Galega e posteriormente das Irmandades da Fala⁸⁸ Ramón Villar Ponte é un dos ideólogos das Irmandades da Fala, autor dun *Breviario da Autonomía* e doutra obra titulada *Doctrina*

que "fue instalada contra la voluntad de todo el Reino" (*Historia*, op. cit. p. 192). Demórase con evidente delectación na biografía de Pedro Madruga, outro cabaleiro que se opón ós Reis Católicos (*Historia*, op. cit. p. 190-2); engade que as medidas adoptadas polas novas autoridades "causaron terror" (*Ibidem*, p. 194), destaca a expulsión dos aristócratas galegos de Galicia, "los llenaron de mercedes y cargos en el Sur de España" (*Ibidem*, p. 197) e finalmente dí que os concellos ven mermadas as súas atribucións pola presenza dos correxidores e "van perdiendo libertad" (*Ibidem*, p. 202).

86 Fulgosio, *Crónica de la provincia de La Coruña*, op. cit. p. 63.

87 Vaamonde Lores, *Resume*, op. cit. p. 43-44.

88 Vaamonde Lores, In *Diccionario Espasa*, in voce *Vaamonde Lores*, F.

Nazonalista, Rodríguez González di na introducción da súa obra que o estudio da historia de Galicia é un deber de patriotismo e mesmo unha obligación moral (él fala de "caso de conciencia"), que a "nación gallega" é a expresión ou unidade xeográfica, con fisonomía e caracteres propios, engadindo e desta forma revelando o seu posicionamento político: "Pero el pensamiento supremo del pueblo gallego está en conseguir su anhelada autonomía dentro del concierto ibérico"⁸⁹. Finalmente V. Risco foi, sin dúbida algunha, o gran ideologo do nacionalismo galego durante polo menos vinte anos.

89 Rodríguez González, *Compendio*, p. 10.